

Ökomarxizmusok

„A tőkés termelés tehát csak azáltal fejleszti a társadalmi termelési folyamat technikáját és kombinációját, hogy egyúttal aláássa minden gazdagság kútforrásait: *a földet és a munkást*.” (Marx: A tőke, I. kötet, 472. o., Budapest, Kossuth, 1978.)

„Egy magasabb gazdasági társadalomalakulat álláspontjáról az, hogy a földgolyó egyes egyének magántulajdonában van, éppoly képtelenségnek fog látszani, mint az, hogy az egyik ember a másik magántulajdonában van. Még egy egész társadalom, egy nemzet, sőt az egyidőben létező összes társadalmak együttvéve sem tulajdonosai a földnek. Csak birtokosai, haszonélvezői annak és mint *boni patres familias* [jó családapák] kötelesek jobb állapotban hagyni örökül a következő nemzedékeknek.” (A tőke, III. kötet, 731. o.)

„[E]zzel olyan helyrehozhatatlan szakadást idéznek elő a társadalmi – és az élet természet törvényei által megszabott – anyagcsere összefüggésében, minek következtében a talaj ereje elfecsérlődik [...]” (uo., 765. o.)

„A szabadság ezen a területen csak abban állhat, hogy a társadalmassult ember, a társult termelők ésszerűen szabályozzák, közös ellenőrzésük alá vetik ezt a *természettel való anyagcseréjüket*, ahelyett, hogy az mint vak hatalom uralkodna rajtuk [...]” (uo., 773. o.)

A liberális *mainstream* egyik leggyakrabban hangoztatott, jól ismert közhelye – amely a zöldmozgalmak jelentős részében is bevetté vált –, hogy Marx és a marxi inspirációjú társadalomanalízis teljes mértékben ignorálta és ignorálja az ökológiai korlátok és a természetpusztítás kérdését. Mi több, szól az érvelés, Marx nem egyszerűen nem vett tudomást a technológiai és gazdasági fejlődés negatív és fönntarthatatlan környezeti következményeiről, hanem „prométheuszi” ember- és természetfelfogásával (Foster, 1995) – még ünnepelte is, sőt túlszárnyalni kívánta a kapitalizmus zsarnoki természetleigázását. Bárki, aki olvasta a *Gazdasági-filozófiai kéziratokat*, vagy *A tőke* három kötetét, tudhatja, hogy ez egyszerűen nem igaz: mint a fenti idézetek is mutatják, Marx nagyon is tisztában volt azzal, hogy a kapitalizmus, nem csak az emberi fejlődésre nézve igen destruktív termelési mód, hanem hasonló könyörtelenséggel

éli föl „minden gazdagság kútforrásainak” másik típusát, a természeti erőforrásokat is.

A probléma azonban – nyilvánvalóan – nem filológiai természetű: az elsődleges kérdés ma nyilván nem az, hogy megtalálhatók-e ezek a környezetpusztítással kapcsolatos korai intuíciók a tizenkilencedik századi szerző írásaiban, hanem az, valóban konzisztensen értelmezhető-e napjaink ökológiai válsága a kapitalizmus (alapvetően) marxi elemzésének fogalmi keretében, s – még ennél is inkább – az, mennyiben tűnik reálisnak, hogy az ökológiai krízis kezelhető lenne a jelenleg főnálló gazdasági-társadalmi rendszer feltételei mellett.

Bár mindez Magyarországon teljességgel elérhetetlen és – tudunkkal – nagyjából ismeretlen, de az utóbbi egy-két évtized idevágó „ökomarkista” irodalma alapján az első kérdésre minden bizonnyal igennel válaszolhatunk. Elsősorban az Egyesült Államokban igen gazdag irodalom bontakozott ki, amely a kapitalizmus alapstruktúrája és a természetpusztítás közti szükségszerű kapcsolatot elemzi meggyőző módon: ide tartoznak John Bellamy Foster (*Marx's Ecology* [2000], *Ecology Against Capitalism* [2002], *The Ecological Revolution: Making Peace with the Planet* [2009]), Paul Burkett (*Marx and Nature: A Red and Green Perspective* [1999], *Marxism and Ecological Economics: Toward a Red and Green Political Economy* [2009]), Joel Kovel (*The Enemy of Nature: The End of Capitalism or the End of the World?* [2002]), James O'Connor (*Natural Causes: Essays in Ecological Marxism* [1997]) és számos más szerző írásai. Ezeknek az ökoszocialista gondolatoknak állandó fórumot biztosítanak a következő folyóiratok: *Monthly Review* (főszerkesztője John Bellamy Foster); *Climate and Capitalism* (<http://climateandcapitalism.com/>); *Capitalism, Nature, Socialism*.

A második kérdésre – kezelhető-e az ökológiai krízis valódi súlyának megfelelően a kapitalizmus keretfeltételein belül – részletesen reflektál az alábbi két írás is: mivel a tőkerendszer elsődleges mozgatórugója a profittermelés, a tőke értékesülésének parancsa, s a sokak által panacaeának remélt technológiai fejlődés is ennek az absztrakt, de mégis mindenhol óriási nyomással érvényesülő elvnek (vagy inkább valóságának) van alávetve, ezért a tőkefelhalmozást gátló környezeti szempontok érvényesítésére az esélyek igen rosszak, egészen addig, amíg eme szempontok mögött nincs ott a megfelelő társadalmi erő. Azaz mindaddig, amíg a zöldpolitika mint elkülönült „szakpolitika” vagy politikai irányzat jelenik meg, nem pedig a tőke érdekeivel szemben föllépő általános társadalmi mozgalom egy aspektusa, addig vajmi kevés esélye van arra, hogy szempontjai valóban szélesebb körben érvényesüljenek, bármilyen szimpatikusak is egy-egy zöld párt fiatal képviselői. Különösen így van ez most, amikor a zöldpolitika és a különböző zöld technológiák virágzó üzletágakká és vonzó befektetési területté kezdenek válni, ahova a megtérülés reményében bőségesen áramlik a tőke és a megfelelő ambíciókkal rendelkező „emberanyag” is. Bár a gyors technológiai fejlődés

a megújuló energiák, a biotechnológia stb. területén tagadhatatlan és sokszor kétségtelenül biztató, a folyamat mindeddig rendszerimmanens jellege miatt nem tűnik valószínűnek, hogy a tőkék versenyének káoszán keresztül (Husson, 2008) – megvalósíthatók lennének azok a „makroszintű”, összehangolt változtatások (pl. a teljes energia-fogyasztás jelentős csökkentése, városszerkezeti változások stb.), amelyek mindenképpen szükségesnek tűnnek az ökológiai válság kezeléséhez.

Amire tehát szükség lenne az ökológiai krízissel való komoly szembenézéshez, az az ökológiai és antikapitalista célok (és mozgalmak) fúziója. Főlegesen lenne tagadni, minderre jelenleg nem túl sok jel utal. Az egyre tisztábban kirajzolódó válságtendenciák, az ökológiai válság valószínűsíthető elmélyülése azonban talán történelmi szükségszerűséggé teszi az előbbi „fúzió” fontosságának fölismerését. Az alábbi írások közzétételével ennek a fölismerésnek az előmozdítása volt célunk – bármilyen szerény mértékben is.

Jegyzetek

Foster, John Bellamy: Marx and the Environment, *Monthly Review*, 1995, July-August.

Husson, Michel: La planification à l'ordre du jour, *Le Sarkophage* n°9, 15 novembre 2008. <http://hussonet.free.fr/sarkopla.pdf>

(K. M. B.)